

AGNIESZKA TETERYCZ-PUZIO

AP SŁUPSK

POLITYKA KONRADA MAZOWIECKIEGO WOBEC MOŻNOWŁADZTWA

Małopolska i Mazowsze to w okresie rozbitcia dzielnicowego dwa sąsiadujące ze sobą księstwa dzielnicowe. Charakterystyczne, że za najsilniejsze możnowładztwo na ziemiach polskich uchodzi małopolskie, a za najsłabsze mazowieckie. Ta silna pozycja małopolskiego możnowładztwa w owym okresie była m.in. wynikiem dążeń ambitniejszych książąt piastowskich do opanowania Krakowa, funkcjonującego w powszechnej świadomości jako stolica państwa polskiego. Oparcia ci książęta szukali właśnie wśród małopolskiego możnowładztwa, co powodowało wzrost jego znaczenia. W czasie, kiedy rosło jego znaczenie w Małopolsce – pod koniec XII w. i w pierwszej połowie XIII w. – równoległe słabła pozycja możnych na Mazowszu.

Jaki był stopień samodzielności możnych mazowieckich w okresie rozbitcia dzielnicowego? Jaka była przyczyna słabości mazowieckiego możnowładztwa? Tę słabość widać dopiero w XIII w. Przełomowe znaczenie dla kształtowania się pozycji tutejszego możnowładztwa miało panowanie Konrada Mazowieckiego, jednego z książąt dążących do opanowania Małopolski.

W XI w. na Mazowszu posiadłości mieli tak wpływowi możni, jak: Mieciałw, Sieciech, Wojśław (piastun Bolesława Krzywoustego)¹. Odkrycia z cmentarzysk sugerują stosunkowo dużą liczbę przebywających tu już w I połowie XI w. rycerzy (w tym wojów wareskich)². Anonim tzw. Gall (zapewne nieco przesadzając) wspominał o wystawieniu przez Mieciałwa rządzącego Mazowszem 30 hufców przeciwko Kazimierzowi Odnowicielowi, występującemu tylko z trzema hufcami³.

---

¹ A. Gieysztor, *Trzy stulecia najdawniejszego Mazowsza pol. X w.- pol. XIII w.*, [w:] *Dzieje Mazowsza*, red. A. Gieysztor i H. Samsonowicz, Warszawa 1994, s. 117.

² L. Rauhut, *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska w obudowie kamiennej na Mazowszu i Podlasiu*, *Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne*, t. 1, 1971, s. 435-656; K. Skalski, *Mazowieckie groby w obudowach kamiennych z rejonów Płocka. Przyczynek do historii politycznej drugiej połowy XI w.*, [w:] *Inter Orientem et Occidentem. Studia z dziejów Europy Środkowowschodniej ofiarowane prof. Janowi Tyszkiewiczowi w 40-lecie pracy naukowej*, red. T. Wasilewski, Warszawa 2002, s. 51-64; A. Buko, *Archeologia Polski wczesnośredniowiecznej*, Warszawa 2006, s. 364-365.

³ *Galli Anonymi Cronicae et Gesta ducum sive principum Poloniorum*, wyd. K. Maleczyński, MPH SN, t. 2, Kraków 1952 (dalej Anonim), s. 46. Zob. J. Dowiāt, *Kilka uwag o słownictwie*

Podobnie pozycja możnych w XII w. na Mazowszu zdaje się jeszcze nie odbiegać od stanowiska możnych innych ziem. Pojawiają się wiadomości o posiadłościach możnowładczych na Mazowszu w II połowie XII w., np. Wojsława, jego synów Janusza i Trojana, syna Janusza – wojewody Żyro⁴, przedstawicieli Warszowiców osiedlonych wokół Rawy Starej⁵ czy prawdopodobnego kasztelana chełmińskiego Hugona Butyra, protoplasty rodu Dołęgów⁶. Wspomniani zapewne mieli posiadłości także poza Mazowszem, np. Żyro władał w Małopolsce Samogoszczą nad Wisłą i wsią koło Kijów, o czym wspomina dokument patriarchy Monacha z 1198 r., który wymienia dobra nadane klasztorowi w Miechowie⁷.

W Małopolsce w okresie rozbitcia dzielnicowego widać wyraźnie od drugiej połowy XII w. tarcia, a nawet walki między możnowładztwem, np. krakowskim i sandomierskim. Na przełomie XII i XIII w. w okresie walk o władzę w Małopolsce w czasie małoletniości Leszka Białego dochodzi do nieporozumień między wojewodą krakowskim Mikołajem a sandomierskim Goworkiem⁸. Na Mazowszu pierwszą zauważalną sytuacją sporną jest konflikt między zaufanym człowiekiem Bolesława Kędzierzawego – biskupem płockim Wernerem a Bolesłą zarządzającym Wizną⁹. Na jego polecenie Werner wraz z mnichem Benedyktem zostali zamordowani w 1172 r. przez brata Bolesły – Bieniasza, stojącego na czele zbrojnej grupy Prusów. Powodem sporu była zagarnięta przez Bolesłę wieś Karsko (Szarsko) należąca do katedry płockiej. Pana wizeńskiego Bolesłę z wyroku książęcego spalono w Gnieźnie¹⁰. Jako

Galla w związku z zagadnieniem organizacji sił zbrojnych za Bolesława Krzywoustego, *Kwartalnik Historyczny*, t. 66, 1959, s. 29-40.

⁴ J. Piętka, *Geneza mazowieckiej elity feudalnej i jej stan w pierwszym okresie niezależności księstwa (1138-1171)*, *Rocznik Mazowiecki*, t. 7, 1979, s. 35-38; B. Śliwiński, *O początkach mazowieckiej elity feudalnej (na marginesie artykułu J. Piętki)*, *Zapiski Historyczne*, t. 47, 1982, s. 86. Por. ostatnio M. Szymaniak, *Biskup płocki Gedko (1206-1223). Działalność kościelno-polityczna na tle procesu emancypacji Kościoła polskiego spod władzy książęcej*, Toruń 2007, s. 114-123.

⁵ A. Gieysztor, *Trzy stulecia najdawniejszego Mazowsza...*, s. 117; J. Wroniszewski (*Ród Rawiczów. Współrodowcy Warszowiców i Grotowiców*, Toruń 1994, s. 130) wspomina o sporych skupiskach posiadłości Rawiczów w okolicach Rawy, zaznaczając, iż dawną genezę tych dóbr podkreśla zawołanie Rawa, pochodzące od miejscowości bądź pobliskiej rzeki.

⁶ J. Powierski, *Hugo Butyr. Fragment stosunków polsko-niderlandzkich w XII w.*, *Zapiski Historyczne*, t. 37, 1972, z. 2, s. 9-43. Por. też J. Piętka, *Geneza mazowieckiej elity...*, s. 39-41.

⁷ *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, wyd. F. Piekosiński (dalej KDM), t. 2, nr 375, 376; A. Radziwiński, *Związki klasztoru czerwńskiego i kanoników regularnych z instytucjami kościelnymi Płocka w średniowieczu*, *Roczniki Historyczne*, t. 62, 1996, s. 113-124.

⁸ A. Teterycz-Puzio, *Geneza województwa sandomierskiego. Terytorium i miejsce w strukturze państwa polskiego w średniowieczu*, Słupsk 2001, s. 116.

⁹ O biskupie i Bolescie w otoczeniu Bolesława Kędzierzawego zob. M. Binaś-Szkopek, *Bolesław IV Kędzierzawy – książę Mazowsza i princeps*, Poznań 2009, s. 77, 80-82.

¹⁰ S. Trawkowski, (*Każń kasztelana Bolesły (1170 r.) w tradycji płockiej*, *Studia Źródłoznawcze*, t. 14, 1969, s. 53-54, 60) zastanawiał się, dlaczego wyrok wykonano w Gnieźnie, skoro wydarzenia rozgrywały się na terenie Mazowsza. Jednak, jak zauważył Cz. Deptuła (*Werner, [w:] Hagiografia polska. Słownik biograficzno-bibliograficzny*, red. R. Gustaw, t. 2, Poznań 1972, s. 518-520), biskup płocki współpracował z arcybiskupem oraz władcą Wielkopolski Mieszkiem Starym, dlatego zapewne wyrok wydano na zjeździe w Wielkopolsce i tam wykonano.

data tych wydarzeń zwykle podawany był rok 1170. W ten sposób akcentowano zbieżność czasową męczeństwa duchownego plockiego Wenera i angielskiego arcybiskupa Tomasza Becketa w okresie dążeń o rozwinięcie kultu Wenera na Mazowszu podejmowanych w połowie XIII w.¹¹

W Małopolsce nieporozumienia między możnowładztwem już od końca XII w. sprowadzały się zatem często do różnic między możnymi związanymi przez urzędy i posiadłości z ziemią sandomierską a możnymi z ziemi krakowskiej¹². Te różnice były na tyle wyraźne, że wykorzystywali je pretendenci do Krakowa, utrwalając w XIII w. podziały i jednocześnie pozycję możnych obu małopolskich ziem. Na Mazowszu jedyne znane większe nieporozumienie w drugiej połowie XIII w. dotyczyło sporu o posiadłości.

W drugiej połowie XII w. pojawia się pierwszy znany wojewoda mazowiecki Żyro, syn Janusza z rodu Powalów-Ogończyków, poświadczony na tym urzędzie w latach około 1161-1187¹³, który wśród możnych na Mazowszu w XII w. zdaje się odgrywać ważną rolę. Po śmierci Żyry urząd wojewody mazowieckiego mógł przejąć jego syn Olt¹⁴.

Między Żyrem, sprawującym rządy w imieniu chorego księcia Leszka (syna Bolesława Kędzierzawego) a biskupem Lupusem, uważanym za przedstawiciela Kazimierza Sprawiedliwego istniały też może jakieś nieporozumienia, skoro u schyłku 1185 r. Żyro poddał swą fundację rodową, kościół NMP w Płocku, pod opiekę kanoników regularnych w Neuwerk pod Halle, wyłączając go spod władzy biskupa plockiego¹⁵.

We wspomnianym dokumencie darczyńca pojawia się jako *Ziro per divinam misericordiam Masouie palatinus*¹⁶. Jest to jedyne użycie tego rodzaju tytułatury przez możnego mazowieckiego w XIII w., na terenie dzielnicy mazowieckiej niespotykane. Natomiast tę charakterystyczną tytułaturę (*dei gracia palatinus, dei miseratione palatinus*) uznaje się za wyraz wyjątkowej pozycji możnych małopolskich w I połowie XIII w.¹⁷ Zatem dokumenty wojewodów małopolskich są dowodem wzrostu znaczenia możnowładztwa małopolskiego i osłabienia władzy książęcej¹⁸.

¹¹ Cz. Deptuła, *Werner...*, s. 518-520.

¹² A. Teterycz-Puzio, *Zamachy stanu w Małopolsce w okresie rozbicia dzielnicowego*, [w:] *Zamach stanu w dawnych społecznościach*, red. A. Sołtysiak, Warszawa 2004, s. 349-357.

¹³ W. Semkowicz, *Ród Powalów*, Sprawozdania AU, t. 19, 1914, nr 3, s. 19.

¹⁴ B. Śliwiński, *O początkach mazowieckiej elity feudalnej (na marginesie artykułu J. Piętki)...*, s. 86.

¹⁵ *Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka*, t. 1, wyd. S.M. Szacherska, Warszawa 1975, nr 3.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Marek, wojewoda krakowski – KDM, t. 2, nr 400; Teodor, wojewoda krakowski – KDM, t. 1, nr 17; Włodzimierz, wojewoda krakowski – *Zbiór dyplomów klasztoru mogileńskiego przy Krakowie*, wyd. E. Janota, Kraków 1865 (dalej Kmog), nr 16; Pakosław, wojewoda sandomierski – KDM, t. 2, nr 407; Klemens, wojewoda krakowski – KDM, t. 1, nr 33. Zob. A. Teterycz-Puzio, *...dei gracia palatinus... – uwagi o pozycji możnowładztwa w XIII w.*, [w:] *Miłosierdzie. Teoria i praktyka życiowa*, red. P.F. Nowakowski, W. Szymborski, Kraków 2009, s. 55-72.

¹⁸ Tylko jedna osoba pojawiła się z taką tytułaturą spoza Małopolski w XIII w. – w Wielkopolsce tytułował się tak Bronisz, fundator klasztoru w Paradyżu, *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, wyd. I. Zakrzewski (dalej KDW), t. 1, nr 126; KDW, t. 1, nr 128; KDW, t. 1, nr 225.

Przypadek Żyry to pierwsze użycie tego rodzaju tytułatury (*z bożego miłosierdzia wojewoda, z bożej łaski wojewoda*) przez możnowładcę. Bardzo możliwe, że dokument pochodzi z kancelarii odbiorcy. Istnieją hipotezy, że tytułatura ta wychodzi od instytucji kościelnych – klasztorów, używali jej dostojnicy kościelni¹⁹. Ale niewątpliwie też pozycja Żyry jest wyjątkowa w tym okresie. Do jej umocnienia przyczyniło się być może pokrewieństwo z domem książąt pomorskich (babka księcia gdańskiego Świętopełka mogła być siostrą, siostrzenicą bądź córką wojewody Żyry)²⁰. Po śmierci Bolesława Kędzierzawego Żyro sprawował opiekę nad jego nieletnim synem Leszkiem i dzielnicą mazowiecką w imieniu stryja Leszka, Kazimierza Sprawiedliwego. Wpływy Żyry były na tyle silne, że namówił Leszka do zapisania dzielnicy synowi Mieszka Starego, księcia wielkopolskiego. Między możnowładcą mazowieckim a księciem Kazimierzem nastąpiło zatem ochłodzenie kontaktów, choć Leszek ostatecznie decyzję cofnął. Już te fragmenty wydarzeń z II połowy XII w. sugerują wcale nie słabą pozycję możnych związanych z Mazowszem.

Konrad, syn i następca Kazimierza Sprawiedliwego w dzielnicy mazowieckiej, urodzony około 1187 r., objął władzę około 1197-1200²¹. Kluczem do jego postępowania wobec możnych być może są wydarzenia z lat 1200-1227. W początkowych latach samodzielnych rządów bardzo młody jeszcze Konrad Mazowiecki podtrzymywał bliską współpracę z bratem – Leszkiem Białym. Współpraca ta dotyczyła m.in. walk z Prusami. Współdziałanie obu braci rozluźniło się po zbliżeniu politycznym Leszka Białego z Władysławem Laskonogim i Henrykiem Brodatym. Po śmierci Leszka w 1227 r. działania Konrada zmierzały do opanowania Krakowa, zdecydowanie mniej uwagi poświęcał on sprawom Prus.

Z otoczenia Konrada Mazowieckiego w pierwszych latach jego panowania na plan pierwszy wysuwa się wojewoda mazowiecki Krystyn, określany jako opiekun i doradca Konrada. Panowało przekonanie, że zręczna polityka wojewody wobec plemion pruskich i jego zwycięstwa zabezpieczały północne granice dzielnicy Konrada. Późniejsze niepowodzenia w walkach z Prusami wiązano ze śmiercią Krystyna, na polecenie Konrada oślepionego, a następnie uduszonego w 1217 r.²² Jak zauważył M. Szymaniak, tajemnica tej tragedii może wiązać się ze zbliżeniem Krystyna do prowadzącego coraz aktywniejszą działalność misyjno-organizacyjną biskupa Prus Chrystiana²³, co dla Konrada mogło stać się bezpośrednim pretekstem do rozprawienia się z niewygodnym a jednocześnie wpływowym doradcą. Co ciekawe, sprawa zabójstwa nie spotkała się z potę-

¹⁹ Literatura na ten temat zob. K. Skupieński, *Funkcje małopolskich dokumentów w sprawach prywatnoprawnych do roku 1306*, Lublin 1990, s. 21, przyp. 35. K. Skupieński (*Funkcje...*, s. 22) zwrócił uwagę, że większość dokumentów małopolskich, w których pojawia się tytułatura *dei gracia palatinus* powstała w latach krakowskich rządów Henryka Brodatego, prawdopodobnie, gdy książę przebywał poza Wawelem, zaś dokument wojewody zastępował dokument ksiądzęcy, ale tylko doraźnie. Według niego być może, iż klasztor miechowski był inicjatorem takiej tytułatury, która przyjęła się następnie w klasztorach cysterskich.

²⁰ B. Śliwiński, *O początkach mazowieckiej elity...*, s. 85.

²¹ K. Jasiński, *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, Poznań 2001, s. 30-32.

²² M. Syska, *Krystyn*, PSB, t. 15, s. 492, gdzie jej teza o związku Krystyna z panami na Wierzbicy w Sandomierskiem.

²³ M. Szymaniak, *Biskup płocki Gedko...*, s. 287.

pieniem i gwałtowną reakcją np. episkopatu²⁴. Jeśli przyjmujemy przynależność Krystyna do Łabędziów, to prawdopodobne jest, iż Krystyn i jego syn ze względu na posiadłości na Mazowszu i w Małopolsce utrzymywali kontakty z obydwojma braćmi: Leszkiem i Konradem. Zastanawia, dlaczego Konrad w taki drastyczny sposób zakończył współpracę z najbliższym, w dodatku powszechnie poważanym doradcą²⁵.

Ciekawa jest hipoteza B. Śliwińskiego, według którego Konrad Mazowiecki prawdopodobnie otrzymał Kujawy wraz z Krystynem jako wojewodą, który był tam wcześniej urzędnikiem Mieszka Starego. W źródłach w otoczeniu Konrada Mazowieckiego w latach 1212-1216 pojawia się też kasztelan kruszewicki Wilk, przedstawiciel Awdańców, który przypuszczalnie przybył na Kujawy wraz z Konradem Mazowieckim. Obaj możni prezentowali początkowo odmienne orientacje polityczne, zdaniem B. Śliwińskiego silniejszą pozycję przy Konradzie miał Wilk, a większym prestiżem wśród Kujawian cieszył się Krystyn. Później jednak obaj możni współpracowali ze sobą. Wilk zmarł około 1216 r. Jego potomkowie sięgnęli ponownie po urzędy dopiero w latach trzydziestych XIII w., kiedy władzę na Kujawach objął Kazimierz, syn Konrada Mazowieckiego²⁶, który krytyczną postawą wobec ojca zbliżył do siebie możnowładztwo kujawskie²⁷. Niedługo po śmierci Wilka w 1217 r. oślepiony został Krystyn. B. Śliwiński uważa, że po 1202 r. o losach Mazowsza i Kujaw nie decydował Konrad, ale przywódcy poszczególnych stronnictw możnowładczych, a wobec porozumienia Awdańców (silnych w Małopolsce) z Łabędziami Konrad nie mógł też zrezygnować z współpracy z Krystynem. W tym czasie nastąpiło też spowinowacenie się Łabędziów z Rawiczami, należącymi do obozu Leszka Białego (np. jeden z najbliższych współpracowników księcia krakowskiego wojewoda sandomierski Goworek)²⁸. Więc może ta współpraca była narzucona, a zabójstwo Krystyna było swoistym przejęciem władzy przez Konrada Mazowieckiego.

Synem wojewody Krystyna był Piotr, znany z dokumentu Leszka Białego z 1224 r.²⁹, który po śmierci ojca razem z częścią rodziny opuścił dzielnicę Konrada. W tym też okre-

²⁴ J. Powierski, *Śmierć wojewody Krystyna Piotrowicza a początek najazdów pruskich na Mazowsze. Legendy o Łabędziach a przekazy o traktacie spiskim z 1214 r.*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie 1992, nr 1, s. 24-25.

²⁵ J. Piętka zauważył, że imię Krystyn jest częste w XV i XVI w. u rodzin pieczętujących się herbem Gozdawa. Jednak przychylił się do opinii M. Syskiej, iż związki z Wierzbicą w Małopolsce sugerowałyby raczej przynależność do rodu Gryfitów, J. Piętka, *Geneza mazowieckiej elity feudalnej...*, s. 43; Por. też M. Niwiński, *Ród panów na Wierzbicy*, Miesięcznik Heraldyczny, t. 10, 1931, s. 29, 31-32. Związek z Gozdowem Krystyna potwierdza dopiero Jan Długosz. K. Pacuski (*O rodzie Gozdawów na Mazowszu w XIV-XV w. i jego tradycjach*, [w:] *Kultura średniowieczna i staropolska. Studia ofiarowane A. Gieysztorowi w 50-lecie pracy*, red. D. Gawinowa i in., Warszawa 1991, s. 664) raczej sceptycznie podchodzi do związków Krystyna z Gozdowem i rodem Gozdawitów. B. Śliwiński (*O początkach mazowieckiej elity feudalnej...*, s. 88) w tym przypadku odrzucił kryterium imionowe, ze względu na panującą wówczas modę na imię Krystyn i uznał go za przedstawiciela rodu Łabędziów.

²⁶ B. Śliwiński, *Pogranicze kujawsko-pomorskie w XII-XIII w.*, Warszawa 1989, s. 32.

²⁷ Tamże, s. 130.

²⁸ B. Śliwiński, *Początki rządów Konrada I Kazimierzowicza na Kujawach*, Ziemia Kujawska, t. 7, 1985, s. 19-25.

²⁹ *Zbiór ogólny przywilejów i spominków mazowieckich*, wyd. J. K. Kochanowski, Warszawa 1919 (dalej ZDMaz), t. 1, nr 233; *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława*, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874 (dalej KDKK), t. 1, nr 13.

się można domyślać się zaistnienia rozbieżności między braćmi Leszkiem Białym i Konradem Mazowieckim, może więc emigracja rodziny Krystyna w jakimś stopniu była też wynikiem owych nieporozumień. Nie wiadomo, kiedy to polityczne rozstanie braci nastąpiło: czy około 1217 r., kiedy Leszek Biały zawarł traktat pokojowy na wiecu w Dankowie z Henrykiem Brodatym³⁰ (wtedy można zastanawiać się, czy ono nie było przyczyną upadku Krystyna), czy dopiero około 1224-1225 r., jak ostatnio uważają G. Labuda a za nim B. Śliwiński. Być może około 1218 r. na wiecu w Sądowlu, gdzie Henryk Brodaty wszedł w porozumienie z Władysławem Laskonogim, doszło do tajnej umowy Władysława Laskonogiego z Leszkiem Białym: układu na przeżycie, w którym przewidywano w przyszłości połączenie Wielkopolski z Małopolską w rękę ewentualnego sukcesora obu dzielnic, gdyby jeden z kontrahentów miał syna³¹. Jednakże ostatnio G. Labuda – po przesłedzeniu stosunków Leszka Białego z Henrykiem Brodatym – przyjął hipotezę, że zawarcie umowy o przeżycie między książętami gnieźnieńskim i krakowskim nastąpiło dopiero po powrocie Władysława Odonica z wygnania jesienią 1223 r., prawdopodobnie w 1225 r.³², najpóźniej w 1227 r.³³ Powyższą opinię podzielił też B. Śliwiński, używając argumentu o najeździe Władysława Laskonogiego na Pomorze, który byłby niemożliwy, gdyby do porozumienia z Leszkiem Białym doszło wcześniej³⁴.

Urzędnicy Konrada Mazowieckiego to przypuszczalnie początkowo elita możnowładcza związana z jego ojcem. Książę, chcąc rządzić samodzielnie, nie zawsze zgodnie z polityką ojca, musiał pozbyć się ludzi, którzy wcześniej współpracowali z Kazimierzem Sprawiedliwym bądź też sprawowali wysokie urzędy jeszcze przed przybyciem Konrada i nie zawsze popierali jego program polityczny. Być może dlatego Konrad odsuwał ich ze swojego otoczenia, myśląc o zastąpieniu owych urzędników ludźmi pochodzącymi spoza Mazowsza i Kujaw.

W świetle list świadków zdecydowanie częściej podczas spotkań książąt krakowskiego i mazowieckiego pojawiają się wysocy urzędnicy małopolscy, z możnowładców mazowieckich w latach dwudziestych wyraźniej zaznacza się tylko obecność następcy Krystyna – Arnolda, wojewody mazowieckiego, być może już od 1218 r. bliskiego doradcy księcia Konrada³⁵ (z tytułem wojewody wymieniony został pierwszy raz 22 III 1219 r.³⁶). Arnold według J. Pakulskiego to możliwy protoplasta Wałdowskich³⁷. Rodzinę wojewody Arnolda spotykamy później na Pomorzu. Jego

³⁰ J. Mitkowski, *Nieznane dokumenty Leszka Białego z lat 1217 i 1222*, Kwartalnik Historyczny, t. 52, 1938, s. 651.

³¹ J. Wyrozumski, *Leszek Biały*, PSB, t. 17, s. 156.

³² G. Labuda, *Śmierć Leszka Białego (1227)*, Roczniki Historyczne, t. 61, 1995, s. 34.

³³ M. Przybył, *Władysław Laskonogi, książę wielkopolski 1202-1231*, Poznań 1998, s. 144-145.

³⁴ B. Śliwiński, *Zerwanie Świętopelka gdańskiego z księciem krakowskim Leszkiem Białym. Na drodze do Gąsawy*, [w:] *Kopijnicy, szyprowie, tenutariusze*, seria Gdańskie Studia z Dziejów Średniowiecza, nr 8, red. B. Śliwiński, Gdańsk 2002, s. 212.

³⁵ M. Niwiński, *Ród panów na Wierzbicy...*, s. 29, 31-32.

³⁶ ZDMaz, nr 202.

³⁷ J. Pakulski, *Wałdowscy i ich fundacja dla Augustianów (w Górcze?)*. *Z dziejów elity politycznej XIII-XIV w.*, [w:] *Personae, colligationes, facta*, red. J. Bieniak, Toruń 1991, s. 131-132.

syn Arnold został kasztelanem wyszogrodzkiem³⁸. Wojewoda mazowiecki Arnold to kolejny wyraźnie kojarzony z Konradem możny z jego najbliższego otoczenia. Jako wojewoda mazowiecki, kiedy był jeszcze w łaskach u Konrada, pojawiał się na początku listy świadków we wszystkich ważniejszych dokumentach dotyczących w tym czasie Mazowsza lub innych ziem Konrada, był u jego boku na wiecach w Wierdelewie³⁹ i w Skaryszewie⁴⁰. Ostatnie wiadomości o nim jako wojewodzie kujawskim pochodzą z 1228 r. ze spotkania w Skaryszewie⁴¹. Możliwe, że został zmuszony do ustąpienia. Między Arnoldem a księciem Konradem doszło po wydarzeniach w Gaśawie w 1227 r. do jakiegoś konfliktu. Według B. Śliwińskiego był to konflikt na tle reformy administracyjnej dzielniczycy mazowieckiej⁴², w wyniku której kompetencje Arnolda zostały ograniczone do terytorium Kujaw. W 1228 r. Arnold przypuszczalnie został zabity, podobnie jak wcześniej wojewoda Krystyn⁴³. Data rezygnacji Arnolda z funkcji wojewody zbiegła się też ze zdecydowanym przystąpieniem Konrada po śmierci brata do realizacji celu swej „południowej” polityki – oparcia Małopolski, nie można wykluczyć, że polityka ta stanowiła jeden z punktów spornych między księciem a wojewodą. Konrad zapewne w tym czasie stracił zaufanie do Arnolda. Może właśnie wydarzenia z lat 1200-1228 zdecydowanie zahamowały dążenia możnych mazowieckich do odegrania większej roli politycznej.

Konrad był zwolennikiem silnej władzy książęcej, jednak walcząc o Małopolskę po śmierci swego brata Leszka Białego, władającego Małopolską, musiał zabiegać o poparcie małopolskich możnych, dzięki którym zajęli północną część ziemi sandomierskiej. W otoczeniu Konrada z czołowych przedstawicieli możnowładztwa małopolskiego pojawiają się np.: Pakosław Stary (kilkukrotny wojewoda sandomierski i krakowski także kasztelan krakowski, sandomierski i wiślicki⁴⁴) oraz przypuszczalny stryjeczny brat Pakosława Starszego Pakosław Młodszy (wojewoda i kasztelan sandomierski⁴⁵) z rodu Awdańców. Obaj zatem sprawowali urzędy w ziemi sandomierskiej, a od 1228 r. pozostawali w służbie rezydującej w Sandomierzu Grzymisławy⁴⁶. Istnieje hipoteza, że w owym czasie nastąpił rozłam polityczny w tym rodzie. B. Włodarski sugerował, że Pakosław Starszy miał pozostać z Grzymisławą i Bolesławem Wstydlwym, a Pakosław Młodszy przejść do obozu Konrada⁴⁷. Niejasna jest rola Pakosława Starszego i Mściwoja w wyprawie księcia mazo-

³⁸ B. Śliwiński, *Pogranicze kujawsko-pomorskie...*, s. 128; B. Śliwiński, *Rola polityczna możnowładztwa na Pomorzu Gdańskim w czasach Mściwoja II*, Gdańsk 1987, s. 50.

³⁹ ZDMaz, nr 225, Kmog, nr 3 – jako wojewoda mazowiecki.

⁴⁰ *Kodeks dyplomatyczny Polski*, wyd. L. Rzyszczewski, A. Muczkowski, J. Bartoszewicz (dalej KDP), t. 1, nr 19; ZDMaz, t. 1, nr 254 – jako wojewoda kujawski.

⁴¹ ZDMaz, nr 254, KDP, t.1, nr 19.

⁴² B. Śliwiński, *Pogranicze kujawsko-pomorskie...*, s. 128.

⁴³ J. Karwasińska, *Arnold*, PSB, t. 1, 1935, s. 161.

⁴⁴ *Urzednicy malopolscy XII-XV w. Spisy*, opr. J. Kurtyka i in., red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1990, s. 353.

⁴⁵ *Urzednicy malopolscy...*, s. 353.

⁴⁶ Pakosława Starszego spotykamy w otoczeniu Grzymisławy w dokumentach: KDP, t. 1, nr 19 (1228), KDM, t. 1 nr 12, (1229), KDM, t. 1, nr 13 (1231).

⁴⁷ B. Włodarski, *Polityczne plany...*, s. 37.

wieckiego Konrada i udzielającego mu posiłków Daniela Romanowicza na Kalisz w 1229 r. Niepowodzenie tej wyprawy B. Włodarski wiązał z działalnością Pakosława oraz Mściwoja, późniejszego wojewody krakowskiego oraz łęczyckiego u boku Konrada⁴⁸, zdaniem M. Bartnickiego nieprzychylny do niej stosunek miał tylko Mściwój⁴⁹. W opinii M. Bartnickiego Pakosław Starszy znalazł się w obozie Konrada, ponieważ popadł w niełaskę u Grzymisławy i utracił w 1230 r. funkcję wojewody na rzecz Wojciecha Stępcica⁵⁰. Jednak zapewne dzięki Grzymisławie po powrocie z krótkiego wygnania przez Konrada na Ruś Pakosław Stary został kasztelanem wiślickim⁵¹. W dokumentach Konrada obaj Pakosławowie występują zazwyczaj wspólnie⁵², zaś Pakosław Starszy pojawiał się u boku Grzymisławy i w świetle źródeł współpracował zarówno z Henrykiem Brodatym, jak i Konradem⁵³. Niewiele wiadomo o majątkach obu Pakosławów, jednak opierając się na informacjach o rozmieszczeniu posiadłości rodu Awdańców można przypuszczać, że interesy majątkowe wiązały obu Pakosławów z ziemią sandomierską i one mogły również wpływać na ewentualną przychylność w stosunku do Konrada, co nie jest jednoznaczne z pogorszeniem ich relacji z Grzymisławą, która przecież także próbowała podjąć współpracę ze swoim szwagrem⁵⁴. Zatem trudno przyjąć, że przedstawiciele sandomierskiej elity jednoznacznie opowiedzieli się za Konradem Mazowieckim i udzielili mu całkowitego poparcia, choćby ze względu na gwałtowne posunięcia księcia Konrada już w początkowym okresie walki o Kraków (uwięzienie Henryka, Brodatego, uwięzienie Grzymisławy z synem Bolesławem).

Wydaje się, że z grona możliwych związków z Małopolską bliższe relacje w tym czasie łączyły Konrada z Mściwojem, który być może postawił przede wszystkim na swą karierę polityczną u boku księcia mazowieckiego. Mściwój, możnowładca działający głównie na terenie Małopolski i ziemi łęczyckiej, wojewoda i kasztelan wielu grodów tych dzielnic, jest przykładem urzędnika pochodzącego spoza Mazowsza,

⁴⁸ B. Włodarski, *Polska i Ruś 1194-1314*, Warszawa 1966, s. 104.

⁴⁹ M. Bartnicki, *Polityka zagraniczna księcia Daniela halickiego w latach 1217-1264*, Lublin 2005, s. 69-70.

⁵⁰ Tamże, s. 71.

⁵¹ O wygnanych wielmożach wspomina Grzymisława, KDM, t. 2, nr 401. *Urzednicy malopolscy...*, nr 1070.

⁵² Wg J. Bieniaka (*Pakosław Starszy*, s. 37-42, *Pakosław Młodszy*, s. 42-43 [w:] PSB, t. 25) obaj współpracowali z Konradem.

⁵³ Obaj Pakosławowie widnieją na liście świadków sfalszowanego przez Krzyżaków dokumentu kruszwickiego z VI 1230 r. (ZDMaz, t. 1, nr 295); Pakosław Stary występuje na dokumencie Konrada z tego roku (ZDMaz, t. 1, nr 296); zarówno Pakosław Starszy, jak i Młodszy znajdują się w otoczeniu Konrada w 1231 r. (Kmog, nr 12); Pakosław Starszy 9 IX 1232 r. nadaje wieś „Udorz” klasztorowi w Miechowie w obecności Konrada i jego syna Bolesława (KDM, t. 2, nr 404); już 31 X 1232 r. Henryk Brodaty potwierdza nadanie tej wsi (KDM, t. 2, nr 406); w 1235 r. Pakosław występuje na dokumencie Henryka Brodatego (Kmog, nr 13); w 1237 r. pojawia się na dokumencie Bolesława Konradowicza (KDM, t. 1, nr 363) „*Pachoslaus senex, de Sarnoe castellanus*”.

⁵⁴ A. Teterycz-Puzio, *Kilka uwag o działalności politycznej księżnych krakowskich w okresie rozbięcia dzielnicowego*, *Res Historica*, t. 26, 2008, s. 13-15; A. Semkowicz, *Ród Awdańców w wiekach średnich*, Poznań 1920, mapa rozsiedlenia Awdańców.

osobą nową w otoczeniu Konrada. W 1222 r. sprawował funkcję kasztelana sandomierskiego⁵⁵. Jako kasztelan wiślicki został wymieniony pośród trzech świeckich możnowładców obok wojewody krakowskiego i sandomierskiego na przywilejach Władysława Laskonogiego, wystawionych w 1228 r. w Cieni⁵⁶. Później był wojewodą wiślickim (1231), w latach 1234-1235 piastował urząd kasztelana oświęcimskiego, od 1239 r. występował w źródłach z tytułem wojewody łęczyckiego, około 1241 r. został wprowadzony przez Konrada na stanowisko wojewody krakowskiego, po 1243 r. został ponownie wojewodą łęczyckim⁵⁷. Dopiero po śmierci Konrada w końcu 1247 r. wrócił do Małopolski, gdzie otrzymał w 1248 r. kasztelanię wiślicką, którą zachował do śmierci (ok. 1250/52)⁵⁸.

Pomimo prób nie udało się Konradowi zjednać sobie ogółu małopolskiego możnowładztwa w czasie krakowskich rządów lat 1241-1243, co wyraźnie sugerują listy świadków dokumentów Konrada wystawianych w tym okresie. Jak pisał H. Samsonowicz, Konrad wszelkie przeciwstawienie się swojej woli traktował jako „zbrodnię przeciw majestatowi”, bowiem w mniejszym stopniu niż inni Piastowie przyjmował do wiadomości „istnienie narodu politycznego”, nie doceniał coraz większego udziału elit społecznych w kreowaniu polityki państwa, co prawdopodobnie doprowadziło go np. do bolesnej porażki w walce o Kraków⁵⁹. Z bezprzykładnym wręcz uporem, wszelkimi sposobami (ciągle wojny, spiski), dążył zwłaszcza do opanowania Małopolski, a właściwie Krakowa, synonimu władzy zwierzchniej, kosztem np. mniejszej aktywności w polityce względem Prusów i pozostawienia zakonowi krzyżackiemu swobody w działalności na terenie Prus.

Wydarzenia sugerują, że mazowieccy doradcy Konrada z pewnością nie zgadzali się z książęcą polityką, o czym najdobitniej świadczy postępowanie księcia wobec nich, zaś z ówczesnej sytuacji na ziemiach polskich wynika, że przyczyną nieporozumień mogła być m.in. małopolska polityka Konrada. W państwie Konrada, rządzonym w sposób wybitnie autorytarny, nie było miejsca dla wyróżniających się osobowości spośród możnowładztwa, próbujących narzucać księciu wygodną dla nich lub według nich słuszną linię polityczną. Taką osobą był niewątpliwie wojewoda Krystyn – zgładzony na polecenie księcia. Kolejny wojewoda Arnold został odsunięty przez Konrada akurat w okresie przystąpienia księcia do intensywnych starań o Kraków. Czasowe przeniesienie kolejnego wojewody – Boguszy po klęsce w 1243 r. na niższe urzędy również może sugerować niesnaski na tle krakowskiej polityki. Stosunkowo najspokojniej układała się współpraca Konrada z Mściwojem. Także dostojnicy kościelni, w innych dzielnicach odgrywający na fali reformy wewnątrzkościelnej znaczącą rolę polityczną, w państwie Konrada musieli liczyć się

⁵⁵ *Urzednicy malopolscy...*, nr 728.

⁵⁶ KDKK, t. 1, nr 19, 20. *Urzednicy malopolscy...*, nr 1069.

⁵⁷ O karierze Mściwoja F. Sikora, *O rzekomej dominacji politycznej Lisów w Małopolsce w XIII w., czyli kilka uwag o rodzie Pobogów*, *Studia Historyczne*, t. 26, 1983, z. 1, s. 5. *Urzednicy ziemi lęczyckiej, sieradzkiej i wieluńskiej...*, s. 177.

⁵⁸ T. Lalik, *Stare miasto w Łęczycy. Przemiany w okresie poprzedzającym lokację – schyłek XII w. i początek XIII w.*, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, t. 20, 1956, s. 653-659.

⁵⁹ H. Samsonowicz, *Konrad Mazowiecki (1187/88-31 VIII 1247)*, Kraków 2008, s. 90, 92.

z bezwzględnością księcia (przykładem kanonik płocki Jan Czapla w 1239 r. z rozkazu Konrada poddany torturom i zamordowany)⁶⁰.

Najdłużej współpracował z księciem Konradem Bogusza, syn Miecława. Jednak, podobnie jak w przypadku poprzednich wojewodów, doszło do konfliktu między księciem a jego palatynem. Bogusza to wojewoda mazowiecki (w latach 1228-241), także kujawski i krótko kasztelan krakowski. Zdaniem J. Bieniaka pochodził z rodu Doliwów. Jego posiadłości rozsiane były na Mazowszu, Kujawach, ziemi dobrzyńskiej, łęczyckiej i na Pomorzu⁶¹. Po krakowskim zamachu stanu Bogusza został wojewodą krakowskim i w tym charakterze występował po opanowaniu Krakowa⁶² i kilkakrotnie w 1243 r.⁶³, nawet jeszcze po klęsce suchodolskiej (25 maja 1243 r.) według falsyfikatu z 4 sierpnia 1243 r. pojawił się jako kasztelan krakowski, co może podkreślać jego aspiracje polityczne⁶⁴. Przegrana księcia Konrada w walce o Kraków w 1243 r. odbiła się niekorzystnie na stosunkach Boguszy i księcia⁶⁵. Być może jakieś rozdzźwięki związane z polityką księcia doprowadziły właśnie do zerwania kontaktów między nim a jego wojewodą. Bogusza pojawił się w otoczeniu Kazimierza (najbardziej niezależnego wobec ojca z synów Konrada), sprawując funkcje kasztelana spyciemierskiego, dobrzyńskiego, kruszwickiego i kilkakrotnie wojewody łęczyckiego⁶⁶.

Wyróżniającą się pozycję Boguszy sugeruje *maiesticus pluralis* w jego testamencie z 20 marca 1258 r., na mocy którego *nos Bogussa, filius Meclay* rozdzielili swe dobra pomiędzy żonę Ludmiłę i różne instytucje kościelne⁶⁷. Intytulacja pluralna, używana przez niektórych wojewodów małopolskich, w tym czasie stosowana była głównie w dokumentach książęcych, w innych dokumentach zwykle występował zaimek *ego*⁶⁸. Bogusza Miecławic był jednym z najznacześniejszych przedstawicieli XIII-wiecznej elity, więc nie dziwi, że podkreślał swoją pozycję, ale znaczące jest to, że czynił to dopiero pełniąc urzędy na dworach synów Konrada.

Ciekawe jest, że w ciągu ostatnich sześciu lat życia Konrada w źródłach pojawiło się kilku wojewodów z nim współpracujących: przypuszczalnie Mikołaj, Czibór, mo-

⁶⁰ O zwolennikach Konrada w Małopolsce A. Teterycz-Puzio, *Geneza województwa sandomierskiego...*, s. 120-123; A. Teterycz-Puzio, *Postawa przedstawicieli elity mazowieckiej i małopolskiej wobec polityki Konrada Mazowieckiego*, *Słupskie Studia Historyczne*, t. 10, 2003, s. 28-29.

⁶¹ J. Nowacki, *Bogusza*, PSB, t. 2, 1936, s. 217; S.M. Zajączkowski, *Własność rycerska w dawnych ziemiach łęczyckiej i sieradzkiej do połowy XIII w.*, *Rocznik Łódzki*, t. 4, 1961, s. 156-158; J. Bieniak, *Doliwowie w XIII w. (Przesłanki późniejszej świetności rodu w Królestwie Polskim ostatnich Piastów)*, [w:] tegoż, *Polskie rycerstwo średniowieczne*, Kraków 2002, s. 231.

⁶² KDP, t. 1, nr 29 – 10.11.1241; KDM, t. 2, nr 421 – 30.07.1242.

⁶³ KDP, t. 2, nr 441, *Zbiór dokumentów małopolskich*, wyd. S. Kuraś i I. Sułkowska-Kurasiowa (dalej ZDM), t. 1, nr 430; KDM, t. 2, nr 419.

⁶⁴ KDP, t. 3, nr 20 – dokument z 4 sierpnia 1243 r.

⁶⁵ J. Nowacki, *Bogusza*, PSB, t. 2, 1936, s. 217.

⁶⁶ *Urzednicy ziemi łęczyckiej, sieradzkiej i wieluńskiej*, red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1985, nr 353, 355.

⁶⁷ *Nowy kodeks dyplomatyczny Mazowsza*, wyd. I. Sułkowska-Kuraś i S. Kuraś, przy współudziale K. Pacuskiego i H. Wajsa (dalej NKDMaz) t. 2, Wrocław 1989, nr 36; *Dokumenty kujawskie i mazowieckie przeważnie z XIII w.*, wyd. B. Ulanowski, Kraków 1887 (dalej DKM), s. 193, nr 20. O testamencie J. Bieniaka, *Doliwowie w XIII w....*, s. 231-332.

⁶⁸ K. Skupieński, *Funkcje...*, s. 38.

że Przybysław z Rostkowa (mógł być wojewodą Bolesława, syna Konrada), Abraham i Wojciech⁶⁹. Zapewne w tym czasie znaczenie wojewodów w dzielnicy Konrada maleje, bardziej są funkcjonariuszami niż doradcami. Dla Czcibora (1241-3) był to powrót do łaski książęcej, ponieważ stracił kasztelanię łęczycką trzy lata wcześniej na rzecz Tomasza⁷⁰. Zdaniem J. Piętki, który uznaje go za wojewodę łęczyckiego, jego mazowiecka proveniencja jest raczej wątpliwa. Abraham syn Niemierzy z rodu Nałęczów (wcześniej podczaszy i cześnik Konrada) był wojewodą mazowieckim w latach 1246-1250, po śmierci Konrada występuje w dokumentach Siemowita (drugi pewny wojewoda Siemowita I to Paweł)⁷¹. Te częste zmiany mogą pośrednio świadczyć o rozczarowaniu księcia bliską współpracą z poprzednimi wojewodami.

Grupa urzędnicza składała się na dworze Konrada z komornika i podkomorzego, skarbnika i podskarbiego, sędziego i podsędka, cześnika, podczaszego, stolnika, podstolego, łowczego, podłowczego, koniarskiego i podkoniego. Na dworach jego synów nie pojawiły się wszystkie z tych funkcji. Można powiedzieć, że regularnie obsadzany był urząd komornika (Żarko, Tworzymir, Bogdan), w dokumencie Konrada z 1218 r. wystąpiło aż czterech komorników⁷². Ostatni znany komornik mazowiecki Bogdan wystąpił w 1237 r.⁷³ (później komornicy już nie występowali). W otoczeniu księcia spotykamy się też regularnie podkomorzych (Wawrzyniec, Domian, Mikołaj, Jan, Bedrzych, Mirogniew, Ścibór, Barto, Piotr, Warsz) oraz skarbników (choćby Lasota, Doman, Womager). Tylko na dworze Konrada (jeśli chodzi o książąt mazowieckich) pojawiają się wychowawcy synów panującego, np. Krzywosąd – w 1218 r. jako wychowawca Bolesława⁷⁴.

Konrad Mazowiecki zatem miał stosunkowo liczne grono urzędników, jednak na dokumentach ze zjazdów międzydzielnicowych, na których był obecny, często nie są wymienieni (zwłaszcza w okresie walki o panowanie w Krakowie) jego doradcy. Podczas zjazdów książąt w otoczeniu swych władców pojawiali się zwykle najbliżsi współpracownicy, a zarazem ich najważniejsi urzędnicy, tak jest w przypadku dostojników małopolskich. W Borzykowie w lipcu 1210 r., gdzie przybyli książęta Leszek Biały, Konrad Mazowiecki, Henryk Brodaty i Władysław Odonic⁷⁵, obok przedstawicieli episkopatu w dokumencie księcia kaliskiego Władysława spotykamy najważniejszych dostojników małopolskich, jednak możliwych mazowieckich nie wymieniono.

W 1222 r. (na zjeździe w Łowiczu)⁷⁶ oraz w 1223 r. (w Wierdelewie)⁷⁷, obok dostojników kościelnych wystąpiło jednak trzech możliwych z dzielnicy Konrada: wo-

⁶⁹ J. Piętka, *Urzędnicy i świeckie otoczenie książąt mazowieckich do połowy XIII w.*, [w:] *Spółczesność Polski średniowiecznej*, red. S.K. Kuczyński, t. 1, Warszawa 1981, s. 134.

⁷⁰ A. Szymczakowa, *Urzędnicy łęczyccy i sieradzcy do połowy XV w.*, *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Historica*, t. 20, 1984, s. 39.

⁷¹ J. Piętka, *Urzędnicy i świeckie otoczenie...*, s. 134.

⁷² KDP, t. 2, nr 3.

⁷³ ZDMaz, nr 368.

⁷⁴ J. Piętka, *Urzędnicy i świeckie otoczenie...*, s. 135-147.

⁷⁵ KDW, t. 1, nr 66.

⁷⁶ Dokument Konrada Mazowieckiego dla biskupa Chrystiana ZKMaz, nr 217.

⁷⁷ KDMaz, nr 225; Kmog, nr 3; KDS, t. 2, nr 287. Kanclerza Leszka Mikołaja spotykamy później w otoczeniu Konrada, J. Mitkowski, *Mikołaj Repczol*, PSB, t. 21, s. 82-83.

jewoda mazowiecki Arnold, kasztelan płocki Klemens, kasztelan kruszwicki Teodor. Możliwych małopolskich reprezentowali wojewoda krakowski Marek, wojewoda sandomierski Jakub, kasztelan krakowski Pakosław, kasztelan sandomierski Mściwój, kasztelan wiślicki Ostasz (trzej ostatni tylko w Łowiczu), sędzia Pakosław oraz kanclerze obu książąt: kanclerz księcia Leszka Mikołaj i kanclerz księcia Konrada Gotard (tylko w Wierdelewie), wymienieni są też urzędnicy śląscy.

Okolo 1223-24 r. w akcie dla biskupa pruskiego wydanym przez opiekunów syna Krystiana: Grota, Krzesława i Dzierzka w nieokreślonym bliżej spotkaniu książąt Leszka i Konrada brali udział najwyżsi urzędnicy świeccy Mazowsza i Małopolski, jednak ze zdecydowaną przewagą tych drugich, bo z możliwych mazowieckich był tylko wojewoda mazowiecki Arnold⁷⁸. Z tego okresu wspólnej polityki obu braci pochodzi też dokument Leszka Białego zatwierdzający nadanie wsi Małyniów dla biskupstwa pruskiego, gdzie nie ma wymienionych możliwych mazowieckich⁷⁹. Natomiast interesów Konrada na naradach majowych możliwych małopolskich i Grzemiśławy w 1228 r., po śmierci Leszka Białego, bronili wojewoda mazowiecki Bogusza i kasztelan rawski Bogusław. Później jednak w dokumentach ze zjazdu w Hlem i w Luchaniach nie wymieniono nikogo z otoczenia Konrada. Zwykle natomiast byli obecni możni małopolscy. W Przedborzu w 1239 r. jako świadkowie pojawiają się licznie możni związani z ziemią sandomierską. Konradowi towarzyszył jedynie Siemowit z dwoma najwyższymi dostojnikami łęczyckimi (Mściwój wojewoda, Tomasz kasztelan)⁸⁰.

Doradcy Konrada występują w zapisach dokumentowych, podobnie jak w Małopolsce, nie tylko indywidualnie, ale i zbiorowo. Konrad stosował formułę: *de consilio baronum nostrorum*. W historiografii panuje jednak przekonanie, że na Mazowszu do połowy XIV w. nie było rady książęcej jako wyodrębnionej instytucji⁸¹. Istniało natomiast grono ludzi najbliższych księciu – urzędnicy dworscy i członkowie dworu, zarówno duchowni, jak i świeccy, u których zasięgał on opinii i rady. Przyjmuje się, że pojawiający się w dokumentach świadkowie byli doradcami księcia w sprawie, której dokument dotyczył⁸². Jednak to grono doradców miało dość płynny charakter, książę też nie był zobowiązany do uwzględnienia ich sugestii, inaczej niż to się działo w Małopolsce. W pierwszej połowie XIII w. uderza nieobecność wzmianek o ich radzie czy zgodzie przy tak istotnych decyzjach politycznych, jak udzielanie przywilejów instytucjom kościelnym⁸³. Bardzo skromne w porównaniu z dokumentami książąt małopolskich są też listy świadków dokumentów książąt mazowieckich. Postępowanie Konrada Mazowieckiego wobec możliwych, którzy w jakiś sposób mu się narazili jest najlepszym dowodem znikomej niezależności możnowładztwa mazowieckiego. W Małopolsce wymienianie *consilium* czy *consen-*

⁷⁸ ZDMaz, nr 230.

⁷⁹ ZDMaz, nr 229; KDM, t. 2, nr 387.

⁸⁰ KDP, t. 1, nr 28; KDW, t. 1, nr 221, KDM, t. 2, nr 417.

⁸¹ A. Swieżawski, *Wiec, rada książęca i sejm na Mazowszu*, [w:] tegoż, *Mazowsze i Ruś Czerwona w średniowieczu*, Częstochowa 1997, s. 87.

⁸² A. Swieżawski, *Wiec, rada książęca...*, s. 88.

⁸³ S. Russocki, *Parlamentaryzm udzielnego Mazowsza*, *Przegląd Historyczny*, t. 60, 1969, s. 392.

sus baronów pełniło wiele funkcji – przypominało rolę odgrywaną w państwie przez możnych, potwierdzało dokument w przypadku wyroków sądowych czy nowych norm prawnych, dla książąt był to czynnik dodatkowo zapewniający posłuszeństwo wobec podejmowanych decyzji⁸⁴.

Dokumenty małopolskie z tego okresu ukazują natomiast wzrost aktywności politycznej urzędników małopolskich i zwiększenie liczby aktywnych rycerzy w porównaniu z sytuacją obserwowaną w dokumentach Konrada Mazowieckiego i Henryka Brodatego⁸⁵. Na podstawie analizy list świadków dokumentów książąt w pierwszej połowie XIII w. można stwierdzić po roku 1227 zmniejszenie udziału duchowieństwa na tych listach, w przeciwieństwie do sytuacji na Mazowszu, gdzie zwykle występują dostojnicy duchowni, nawet jeśli nie ma świeckich⁸⁶.

Silne rządy Konrada Mazowieckiego nie pozwoliły wojewodom mazowieckim na zajęcie takiej pozycji, jaką mieli wojewodowie w Małopolsce. Jurysdykcja wojewody mazowieckiego obejmowała początkowo prócz Mazowsza także Kujawy, ziemię łączyczką i sieradzką. Terytorialny zasięg władzy wojewody (obok rozdzielania funkcji wojewody mazowieckiego i kujawskiego w 1228 r.) uszczupliło wydzielenie przez Konrada Mazowieckiego dzielnic synom. Kazimierz już w 1231 r. wystąpił jako książę kujawski⁸⁷. W 1236 r. na zjeździe w Dankowie Konrad wytyczył granicę między posiadłościami obu starszych synów, Kazimierza i Bolesława⁸⁸. Kazimierz otrzymał Kujawy, a Bolesław Mazowsze północne z Płockiem, zaś ziemię łączyczko-sieradzką i Mazowsze czerskie Konrad zostawił sobie.

Określenie kompetencji wojewodów mazowieckich jest bardzo trudne – mało jest dokumentów, które wystawili lub w których pojawili się jako świadkowie dokumentów książęcych. Możliwe, że wojewodowie, zachowując swój honorowy prymat nad innymi urzędnikami stracili na znaczeniu, a czynności związane z zastępowaniem księcia wypełniali jedynie w czasie nieobecności osoby władcy i tylko w zakresie spraw administracyjnych mniejszej wagi, w których nie wymagano decyzji na piśmie⁸⁹. Inaczej było w Małopolsce, gdzie najważniejsi urzędnicy to wojewoda krakowski i sandomierski oraz kasztelan krakowski i sandomierski. Często występują kasztelan wiślicki, sądecki, później lubelski⁹⁰. Na Mazowszu nie ma tak wyraźnej hierarchizacji.

Dokumenty wydawane przez mazowieckich i kujawskich możnych są dosyć jednorodne: wystawiali oni je głównie dla instytucji kościelnych⁹¹. Na terenie Małopol-

⁸⁴ S. Russocki, *Consilium i consensus otoczenia książęcego w dokumentach polskich XIII w.*, [w:] *Spółczesność Polski średniowiecznej*, red. S. M. Kuczyński, t. 5, Warszawa 1992, s. 201-202.

⁸⁵ E. Lenard, *Elita społeczna ziemi krakowskiej i sandomierskiej w pierwszej połowie XIII w. Próba analizy statystycznej*, *Studia Źródłoznawcze*, t. 23, 1978, s. 53-63.

⁸⁶ E. Lenard, *Elita społeczna ziemi krakowskiej i sandomierskiej...*, s. 62.

⁸⁷ KDW, t. 1, nr 134.

⁸⁸ KDP, t. 2, cz. 1, nr 20.

⁸⁹ A. Swieżawski, *Administracja, gospodarka i skarbowość księstwa rawskiego 1313-1462*, Częstochowa 1991, s. 11-12.

⁹⁰ A. Teterycz-Puzio, *Geneza...*, tabela 1 „Miejsce najwyższych małopolskich dostojników świeckich na listach świadków dokumentów z lat 1217-1320”.

⁹¹ Np. ZDMaz, nr 124 – około 1190 r. dla klasztoru w Busku; nr 172 – 1210 r. dla klasztoru w Busku; nr 210 – 1221 r. dla klasztoru czerwieńskiego; NKDMaz, t. 2, nr 22 – 1256 r. dla biskupa

ski natomiast pojawiają się dokumenty wydawane przez świeckich możnowładców, regulujące stosunki własnościowe⁹², nadania dla instytucji kościelnych⁹³ oraz w II połowie XIII w. akty dotyczące lokacji na prawie niemieckim⁹⁴. Pieczęcie rycerstwa mazowieckiego i kujawskiego także wykazują opóźnienie w stosunku do innych dzielnic⁹⁵. W świetle dokumentów i pieczęci powolny wzrost znaczenia możnowładztwa mazowieckiego i kujawskiego jest zauważalny dopiero w II połowie XIII w., w sytuacji osłabienia władzy książęcej, ale właściwie bardziej dotyczy to możnych kujawskich (pieczęć konna, wystąpienia możnych kujawskich)⁹⁶.

Zastanawia, dlaczego gwałtowne poczynania Konrada nie spotkały się z większym oporem na terenie Mazowsza. Rozważając pozycję możnowładztwa mazowieckiego, być może warto pamiętać o odmienności kulturowej Mazowsza, którą sugerują badania archeologiczne, wskazujące na mieszącą się tu elementy skandynawskie, bałtyjskie i rodzime, co widać w badaniach cmentarzysk jeszcze z początku XIII w.⁹⁷

Warto zwrócić też uwagę na rolę Kościoła w kształtowaniu pozycji władcy w Małopolsce i na Mazowszu. Biskupi krakowscy w okresach niepokojów zwykle występowali zgodnie razem z przedstawicielami świeckiego możnowładztwa, np. biskup krakowski Pełka i wojewoda krakowski Mikołaj po śmierci Kazimierza Sprawiedliwego w 1194 r. „biorą na siebie staranie o rzeczpospolitą, zarząd jej powierzając zdolnym i zaufanym urzędnikom”⁹⁸. Natomiast zabójstwo powszechnie poważanego wojewody mazowieckiego Krystyna na polecenie Konrada Mazowieckiego przechodzi właściwie bez większego odzewu ze strony duchowieństwa mazowieckiego. Podobnie przypuszczalnie postępowanie Konrada wobec scholastyka Jana Czaplí nie zostało jednoznacznie potępione, wprawdzie arcybiskup ekskomunikował Konrada, lecz szybko doszło do ugody. Przejawem tego był udział arcybiskupa Pełki, biskupa krakowskiego Wisława i kilku dostojników kościelnych w zjeździe Konrada z Grzymisławą⁹⁹. Jak dowodził M. Szymaniak, mazowiecki krąg kościelny na początku XIII w. charakteryzował się silnymi związkami z władcą¹⁰⁰.

Kluczowe znaczenie dla późniejszego rozwoju Mazowsza, a także pozycji rycerzy i możnych miał zatem wiek XIII, a zwłaszcza panowanie Konrada Mazowiec-

łockiego; nr 8 – 1250 r. dla biskupa łockiego; KDP, t. 2, cz. 1, nr 75, 76 – 1258 r. dla kościoła wrocławskiego; DKM, nr 40, s. 216 – 1271 r. dla kościoła kruszwickiego; KDP t. 2, cz. 1, nr 152 – 1295 r. dla biskupstwa wrocławskiego.

⁹² Np. ZDMaz, nr 230 – około 1223-24 r.; KDM, t. 1, nr 22; KDP, t. 3, nr 17 – 1238 r.; KDM, t. 2, nr 505 – 1286 r.; KDKK, t. 1, nr 99 – 1295 r.

⁹³ Np. ZDM, t. 4, nr 872 – 1225 r.

⁹⁴ ZDM, I, nr 9 – 1285 r.; KDM I, nr 131.

⁹⁵ M. Gumowski, M. Haisig, S. Mikucki, *Sfragistyka*, Warszawa 1960, s. 230.

⁹⁶ A. Teterycz-Puzio, *Pieczęcie konne możnowładztwa polskiego w XIII w.*, [w:] *Krzyżacy, szpitalnicy, kondotierzy*, seria Studia z Dziejów Średniowiecza, nr 12, red. B. Śliwiński, Malbork 2006, s. 390-391.

⁹⁷ A. Buko, *Archeologia Polski...*, s. 366.

⁹⁸ Mistrz Wincenty (z w. Kadłubek) *Kronika polska*, tł. B. Kürbis, Wrocław 1992, lib. 4, 23, s. 256.

⁹⁹ S. Trawkowski, *Po zabójstwie scholastyka Jana Czaplí*, [w:] *Personae, coligationes, facta...*, s. 26-27.

¹⁰⁰ M. Szymaniak, *Biskup łocki Gedko...*, s. 92.

kiego, który rządził w sposób autorytarny, szybko tłumiąc objawy sprzeciwu. Jak wynika z obserwacji osób otaczających księcia, początkowo oparł się on na możnych sprawujących w objętej przez niego dzielnicy urzędy, przypuszczalnie jednak po 1217 r. dość gwałtownie zaczął wprowadzać zmiany w swoim otoczeniu. Książę Konrad, chcąc rządzić samodzielnie, nie zawsze zgodnie z polityką swego ojca, zaczął odsuwać ludzi, którzy sprawowali urzędy na Mazowszu przed jego przybyciem i otaczać się osobami pochodzącymi spoza Mazowsza i Kujaw. Zapewne jednak – jak pokazują wydarzenia – współpraca z nimi nie spełniła jego oczekiwań. Znajdujemy natomiast w źródłach ślady doraźnego wynagradzania przez księcia ludzi zasłużonych (np. nadanie dla Gotarda)¹⁰¹. Prawdopodobnie maleje też znaczenie wojewodów mazowieckich, którzy przestają być najbliższymi doradcami książęcymi. Wydaje się, że mimo braku wiadomości o jakichś większych nieporozumieniach po śmierci Konrada Mazowieckiego między książętami mazowieckimi a możnymi, ich pozycja nie wzmocniła się w widoczny sposób. Inaczej to wygląda na Kujawach, które od momentu wydzielenia ich Kazimierzowi stają się odrębną dzielnicą – tam są bardziej widoczne przejawy niezadowolenia możnych i ich rosnącej roli. Być może polityka Konrada w stosunku do możnych mazowieckich przyczyniła się do ich słabszej pozycji także w dzielnicach jego następców na Mazowszu – Siemowita I, Konrada II i Bolesława II.

Zusammenfassung

Die Politik Konrads von Masowien gegenüber dem Adel

Entscheidende Bedeutung für die Bildung der Opposition des masowischen Adels besitzte die Herrschaft Konrads von Masowien. Die Stellung des Adels in Masowien (z.B. der masowische Wojewode Żyro) scheint noch die gleiche zu sein, wie in anderen Gebieten des Landes. Aus der Umgebung Konrads von Masowien schob sich in den ersten Jahren seiner Herrschaft der masowische Wojewode Krystyn vor, der wahrscheinlich in Kujawy vor dem Erscheinen Konrads amtierte, und der nach fast zwanzig Jahren der Zusammenarbeit mit Konrad auf seinen Befehl geblendet und danach erdrosselt wurde. Die Beamten Konrads von Masowien zählten anfänglich sicherlich zu der Adelselite aus dem Gebiet Kujawy und Kleinpolen, die mit seinem Vater verbunden war. Wenn Konrad selbstständig regieren wollte, nicht unbedingt mit der Politik seines Vaters gemäß, mußte er solche Leute wegschieben, die in Masowien vor seiner Ankunft amtierten und sich mit solchen Leuten umgeben, die nicht aus Masowien und Kujawy herkamen. Vielleicht die Zusammenarbeit mit ihnen erfüllte nicht seine Erwartungen (Arnold, Bogusza), weil es sehr interessant ist, daß in den letzten Jahren seines Lebens in den Quellen ein paar masowischen Wojewoden erschienen. Wahrscheinlich ihre Bedeutung wurde verkleinert und sie waren mehr Funktionäre als Ratgeber. Die starke Regierung Konrads von Ma-

¹⁰¹ KDP, t. 2, nr 28 – nadanie w 1241 r. wsi Służew za wierną służbę i odniesione zwycięstwo nad Prusami, Litwinami i Jaćwiegami.

sowien erlaubte den masowischen Wojewoden nicht solche Stellung zu erlangen, wie sie die kleinpolnischen Wojewoden besitzten. Außerdem auf der Seite des Herzogs stand der kirchlich-masowische Kreis, der am Anfang des 13. Jahrhunderts sehr stark mit dem Herrscher verbunden war. Konrad versuchte in der Zeit der Kämpfe um Kraków die Unterstützung des kleinpolnischen Adels zu erlangen, aber wegen seiner autoritativen Regierungsart gelang es ihm nicht sie dauernd zu gewinnen. Kennzeichnend für Konrad von Masowien war auch das Auftreten in den Urkunden aus den Versammlungen mit anderen piastischen Herzögen (besonders in den Jahren der Kämpfe um Kraków) entweder ohne Ratgeber oder nur von vereinzelt umgeben.